

Wiener Burgtheater

Amsterdam
Stadsschouwburg

7 en 8 juni 1988
19.30 uur

mede mogelijk gemaakt door bijdragen van:

Van der Kroft c.s.
Advokaten te Amsterdam

Deze produktie kwam tot stand met medewerking
van het Österreichische Bundeskanzleramt

George Tabori

Mein Kampf

Farce

Duits van Ursula Tabori-Grützmacher

muziek: Stanley Walden

regie George Tabori

Rolverdeling

Herzl	Ignaz Kircher
Lobkowitz	George Tabori
Hitler	Günter Einbrodt
Gretchen	Leslie Malton
Frau Tod	Sonja Sutter
Himmlischst	Heinz Zuber
Leopold	Hjalmar Strnischtie
Tagespenner	Andreas Fechter
Tiroler lummels	Otto Goger
	Klaus Priechenfried
	Sascha Prinz
	Christian Samide
	Reinhard Stangl
	Csaba Szepefalusi
	Titus Vadoun
	Thomas Wenzel
Agenten	Viktor Czaharnicki
	Anton Donniez
Mizzi	Een kip

toneelbeeld	Marietta Eggmann
kostuums	Gisela Köster
choreografie	Puck Oosthoek
dramaturgie	Reinhard Palm
regie-assistente	Ilse Priesching
souffleuse	Andrea Purkhauser
inspiciënt	Rudolf Rainhardt
technische installatie	Johann Bugnar
belichting	Peter Watzek
decor- en kostuumuitvoering	Atelier van het Bundestheater

Coronach-kaddisj	Gabriele Schreckenbach	mezzo sopraan
	Jürgen Hollerbuhl	engelse hoorn
	Estrongo Nachama	cantor

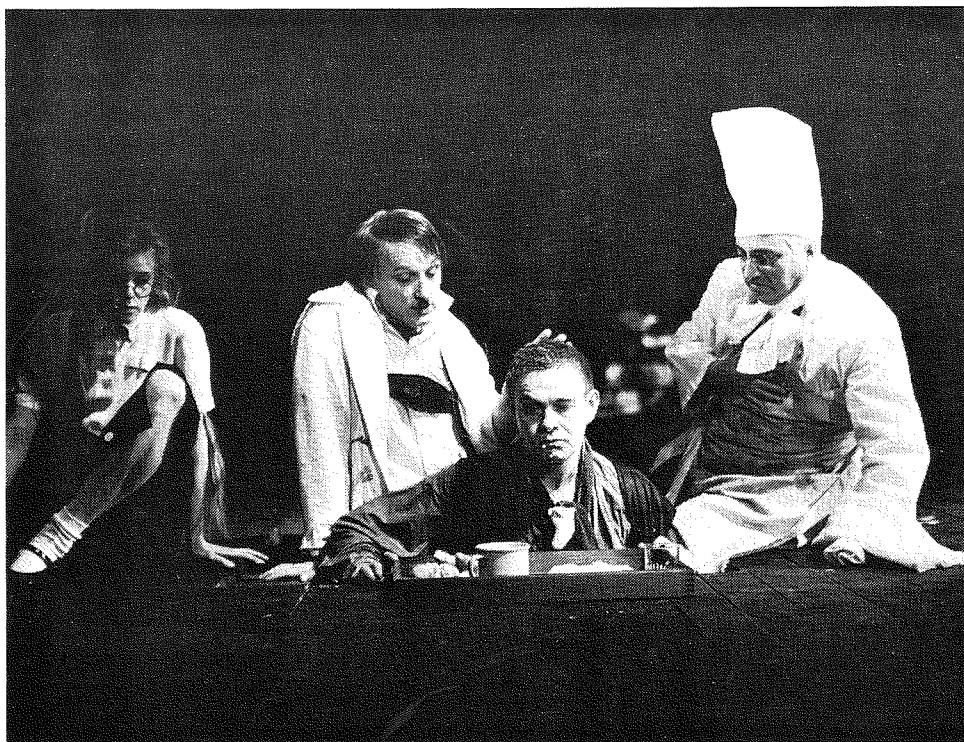

foto: Oliver Herrmann

Mein Kampf

Toen regisseur Claus Peymann (vermaard vanwege zijn regieën bij het Schauspielhaus Bochum en verscheidene keren met enceneringen in het Holland Festival te zien geweest) aan het begin van het vorig toneelseizoen in Wenen het Burgtheater overnam vond hij de tijd rijp voor een Oostenrijk-cyclus. De affaire Waldheim was toen nog nauwelijks op gang gekomen.

Peymann regisseerde de befaamde productie van Shakespeare *Richard III* en Alfred Kirchner enceneerde *De stuitbare opkomst van Arturo Ui* van Brecht. Volgens sommigen werden deze producties nog overtroffen door *Mein Kampf*, geschreven en geregisseerd door George Tabori (geboren 1914).

In *Mein Kampf* treedt de jonge Hitler op, die na de dood van zijn moeder naar Wenen kwam om toelatingsexamen te doen voor de Akademie voor Beeldende Kunst en na zijn afwijzing daarvoor vier jaar lang in een tehuis voor onbehuisden verbleef. Tabori laat hem in het stuk samenwonen met de joodse boek-colporteur Schlomo Herzl en een oude joodse kok.

Tom Blokdijk beschreef de voorstelling in *Toneel Teatraal* als volgt: 'Tabori brengt de oorsprong van een sociaal naar een filosofisch niveau. Hitler is de Hitler geworden zoals wij hem kennen, doordat het humanisme ons ertoe verplicht de zwakken te steunen en vooruit te helpen. Maar wat als de zwakken slecht zijn? Schlomo Herzl mag dan aanvankelijk Hitler op zijn nummer zetten en hem als reactie op zijn antisemitisme en Pangermanisme 'bewijzen' dat de naam

Hitler een verbasterde joodse naam is, al gauw leent hij Hitler zijn winterjas, zet hij een knoop aan Hitlers broek en poetst hij Hitlers schoenen. Herzl knipt Hitlers Hindenberg-snor bij tot het bekende formaat, smeert donker vet in zijn haar en kamt het schuin over zijn schedel. Uiteindelijk gaat Herzls moederlijk masochisme, zoals Lobkowitz het noemt, zo ver dat hij Hitler adviseert in de politiek te gaan, dat hij Mevrouw de Dood die Hitler komt halen met een smoes de deur uitwerkt en dat hij tenslotte Hitler de voeten wast.'

'Tabori zet ons voor het dilemma van de goedheid ten opzichte van het kwaad, dat zich alleen met kwaad laat bestrijden. Schlomo Herzl verantwoordt zich voor zijn houding ten opzichte van Hitler met een verwijzing naar het Joodse gastrecht, waarmee Tabori dat impliciet aanwijst als de bron van de christelijk naasten liefde en haar heidense variant: het humanisme. Schlomo Herzls idealisme gaat zo ver, dat hij - omdat hij haar niets te bieden heeft - weigert zich te geven aan blonde Gretchen, het jonge meisje dat voor hem het noviciaat verlaat en hem haar liefde en haar lichaam aanbiedt. En zelfs al pakt Hitler hem Gretchen af, Herzl benut niet de unieke gelegenheid die hij krijgt om Hitler de keel af te snijden als hij hem scheert.

Hitler weet zich geen raad met goedheid. Hij veracht het; hij kan het alleen maar vernietigen. in het vijfde bedrijf van deze 'farce' of 'theologische klucht', zoals Tabori het noemt, heeft Hitler met zijn schoolvriendje Heinrich Himmler een stel Tiroler jongens georganiseerd, die enorme bruine hakenkruisen op de muur plakken, Herzl en Gretchen - die voor hem opkomt - mishandelen en als symbool van de naderenden Holocaust de kip die Herzl van Gretchen heeft gehad slachten, plukken en braden, terwijl Himmler als een tv-kok

precies vertelt hoe hij dat doet.

Als Mevrouw De Dood Hitler komt halen (...) blijven Herzl en Lobkowitz over. Lobkowitz eet van de kip en raadt Herzl aan hetzelfde te doen. Maar Herzl kan het niet.'

Tabori in een interview over Mein Kampf: 'Toen ik in Dresden student was, woonde ik op een klein zolderkamertje. Mijn kamergenoot was een nazi. (Tabori is zelf joods). Achttien jaar oud. Elke avond voerden wij heftige discussies. Maar een nazi is niet alleen maar nazi. Ook een nazi maakt fouten, wordt verliefd, sterft. En wat er toen was leek in het geheel nog niet op wat er daarna allemaal zou gaan gebeuren... Allebei waren wij dom en onvolwassen'

Tabori heeft ooit gesteld dat het in Mein Kampf om hemelse en aardse liefde gaat. Tabori: 'Het woord 'liefde' is onfatsoenlijk geworden. Niemand neemt het nog ernstig, behalve in de wetenschap. Er is waarschijnlijk een tijd geweest toen er geen scheiding was, toen sex en godsdienst samenvielen. Bij Schlomo worden het eten en de moraal, de liefde en de moraal als tegenspraak ervaren. Kan ik een goed mens blijven als ik me met deze figuur inlaat. (...) Freud heeft het als volgt geformuleerd: men kan goed zijn en men kan gelukkig zijn. (...)'

Tabori heeft het geheel enigszins losgemaakt van de historische context, het gaat niet om een exacte weergave van Hitlers biografie.

'.. elk element is een schakel in de levingswereld van een dromend persoon. (...) Het Ik heeft zoveel verschillende aspecten, men heeft zoveel verschillende Iks, men draagt zo veel

verschillende personages in zich, het is het grote wereldtheater, het leven van iedereen.'

In 'Mein Kampf' speelt humor een belangrijke rol. Joodse humor. Tabori beschrijft de rol van 'witzhumor'.

'De humor in het stuk is vanzelf ontstaan, ik heb me er niet toe gezet om grappig te schrijven. Een witz verwijst hetzij naar de ondergang, hetzij naar schoonheid. De witz is een middel tot overleven, wordt wel eens gezegd, en dan niet een escapistisch, maar een realistisch middel. Het klopt, want als je de allerergste dingen vertelt die je als overlevende hebt meegemaakt moeten de mensen altijd lachen. Hölderlin heeft dit heel precies uitgedrukt, en Adorno haalt dit aan: 'Altijd speelt en schertst U'; spelen scherts komen voort uit wanhoop. Maar ergens houden de grap en de witz op, om daarna weer verder te gaan. Tot nu is dit verdergaan niet opgehouden.'

Bij het zien van het slot van 'Mein Kampf', als Herzl weigert van de kip te eten, moest Tom Blokdijk denken aan een eerder stuk van Tabori, '*...aan 'De Kannibalen', het stuk waarmee Tabori in Europa bekendheid kreeg en dat bij ons gespeeld werd door Toneelgroep Centrum in de regie van Peter Oosthoek. Daarin bereiden de gevangenen in een concentratiekamp een maaltijd van het dikke lichaam van een gestorven kameraad. Als de Duitsers er achter komen, dwingen ze iedereen daarvan te eten. Wie niet eet, gaat meteen naar de gaskamer. Twee zijn er die eten. En zij overleven het kamp. 'Erst kommt das Fressen...'*

Neil van der Linden

Samenvatting

Een 'nachtasy!'. Wenen omstreeks 1910.

Schlomo Herzl is een joodse boekverkoopster. 's Nachts probeert hij zijn waar in koffiehuisen en restaurants aan de man te brengen. Hij heeft het plan opgevat om zelf een boek te schrijven. Op het moment dat hij de titel heeft verzonnen - Mein Kampf - komt Hitler binnen. Schlomo vertelt hem over het idee voor de titel waarop Hitler enthousiast reageert.

Hitler, na de dood van zijn moeder naar Wenen getrokken om zich aan te melden voor de Akademie voor Beeldende Kunst, laat zijn schilderwerk zien aan Herzl en Lobkowitz, een kosjere kok. Lobkowitz is ontslagen omdat hij smeerkaas door ganzenvet heeft gemengd. Hij leeft in de waan (of doet alsof) hij God is.

De titels van Hitlers werken zijn veelbetekenend 'Mais in de schemer', 'Mijn hond in de schemer' en 'Mijn moeder bij het erwten doppen in de schemer.' Hitler is een aanhanger van het Radikale Realisme en tevens een grote fan van Karl May. Zozeer zelfs dat hij bij de dood van zijn moeder geen traan heeft gelaten en bij de dood van Winnetou hartverscheurend heeft gehuild. Hij blijkt een antisemitische Pangermanist te wezen, kennelijk een aanhanger van Georg van Schönerer, de man die straatterror als politiek pressiemiddel introduceerde.

Herzl laat Hitler tot twee keer toe opnieuw binnenkomen totdat hij het 'netjes' doet. In een kolderredenering bewijst hij dat de naam Hitler een verbasterde joodse naam is. Hij leent Hit-

ler zijn winterjas omdat hij overdag zelf toch slaapt en hem dus niet nodig heeft.

Hitler moet de volgende dag naar de akademie en raakt hierdoor in paniek. Herzl helpt hem: hij poetst Hitlers schoenen en wrijft ze op met het corset van Hitlers moeder dat Hitler in zijn koffer met zich meedraagt. Hij zet een knoop aan zijn broek en hij knipt Hitlers Hindenburg-snor bij tot het ons bekende formaat, doet donker vet in zijn haar en kamt het schuin over zijn schedel.

Hitler is geworden tot wat hij is door de menslievendheid van Herzl: 'Jouw goedheid ten opzichte van deze tekenaar grenst aan moederlijk masochisme', en: 'Pas jij maar op, Schlomo Herzl! Liefde is levensgevaarlijk.'

Hitler wordt afgewezen op de Akademie. Hij gedraagt zich agressief tegen Herzl. Hij verklaart dat schilder worden slechts een afleidingsmanoeuvre is: hij wil de hele wereld. Herzl wijst hem er op dat hij de hele wereld zal kneden tot een vierkant. Iedereen die hem niet bevalt zal hij in elkaar slaan en over de rand duwen. Zijn schoolkameraad Himmlisch zal hem daarbij helpen.

Herzl heeft een verhouding met een zeventienjarige novice, die hem elke sabbat komt bezoeken. Ze heet Gretchen en heeft een driedubbele achternaam, uit alle landen van de Donaumonarchie één. Ze heeft besloten toch maar geen non te worden omdat ze niet kan hebben dat God er zovél bruiden op na houdt. Zij kleedt zich voor Herzl uit en wil dat hij naar haar kijkt. Herzl is niet in staat om haar

aan te raken of naar haar te kijken. Gretchen vraagt hem dan maar over zijn jeugd te vertellen. Dat is een kolfje naar zijn hand: op zesjarige leeftijd was hij al de grootste leugenaar van Pest (Tabori's geboorteplaats).

Herzl eindigt met een twintig eeuwen oude huilbui. Hitler komt binnen en wil ook huilen. Het lukt hem niet, zelfs niet als hij op advies van Herzl aan zijn dode moeder denkt. Pas als hij tot de conclusie komt dat niemand van hem houdt, komen de tranen. Wanneer Herzl zegt dat hij wel van hem houdt wil Hitler dat hij zijn voeten wast. Terwijl Schlomo dit doet, stapt Gretchen over naar Hitler.

Frau Tod kondigt zich aan op zoek naar Hitler. Schlomo maakt haar wijs dat Hitler niet thuis is. Frau Tod zegt dat Hitler haar als lijk absoluut niet interesseert, maar dat hij als beulsknecht onovertroffen is. Op advies van Herzl gaat Hitler in de politiek. Met Heinrich Himmlisch richt hij een bende op van Tiroler jongens die de muren vol

kalken met enorme hakenkruisen. Ze willen het manuscript van Schlomo's boek om te zien of daar niets nadeligs over Hitler in staat. Herzl vermomt zich als Hitler om aan zijn achtervolgers te ontkomen. Hitler stuit op zijn evenbeeld en neemt de benen. Het boek blijkt maar een regel te bevatten, de slotregel van zovele sprookjes: 'en als ze niet gestorven zijn, leven ze nu nog.' Herzl heeft een kip van Gretchen gekregen. Om Herzl te straffen wordt de kip geslacht en geplukt. Wanneer Gretchen zich verzet wordt ook zij mishandeld en besmeurd met drek. Himmlisch bereidt de kip en doet van iedere handeling verslag als een t.v. kok. Een kookles als voorbode van de holocaust. Frau Tod verschijnt weer en vertrekt even later met Hitler in haar kielzog. Herzl zegt kaddisj over de dode kip. Lobkowitz duikt op en adviseert Schlomo van de kip te eten: 'Eet van die kip, je zult het nodig hebben in de komende jaren wanneer het dijenkletsen van de Tiroler dansers uitgegroeid zal zijn tot donder.'

Biografie George Tabori

1914 te Boedapest geboren
1932-1933 studeerde in Berlijn en Dresden, journalist en vertaler te Boedapest.
1933 emigreert naar Londen.
1939-1941 buitenlandse correspondent in Bulgarije en Turkije.
1941-1943 in het Engelse leger in het nabije Oosten.
1943 terug in Engeland, werkt bij de BBC.
1945 emigratie naar de VS, roman 'Beneath the stone'.
1946 en 1974 meer romans. Arbeid voor de scripts van onder meer 'I confess' van Hitchcock, 'Secret ceremony' van Losey en 'Parades' van Siegel. Hij leert in de VS Brecht, de gebroeders Mann, Adorno en Schönberg kennen.
1952 roman 'The good one', toneelstuk 'Flight into Egypt' op Broadway in de regie van Elia Kazan
1953 toneelstuk 'The emperors clothes'
1954 gedurende de McCarthy-periode op de zwarte lijst
1958 'Brouhaha'
1960 'Brecht on Brecht'
1968 'The Niggerlovers', 'The Cannibals'
1969 Europese doorbraak, 'Die Kannibalen' in het Schillertheater te Berlijn. Tabori krijgt een stipendium van de Deutsche Akademische Austauschdienst in Berlijn
1971 'Pinkville'
1972 'Clowns'
1975 TV-stuk 'Insomnia'. Tabori wordt regisseur in Bremen, vestigt er het theaterlaboratorium. 'Sigmunds Freude'. Regie van 'De Trojaanse vrouwen'.
1976 'Talk show'

1977 'Hungerkünstler'. Regie 'Hamlet'. 'Het vijfentwintigste uur' in wereldpremière in Rotterdam met onder meer Peter Oosthoek en Elisabeth Andersen. Tabori als regisseur naar de Münchener Kammerspiele: 'Verwandlungen'.
1978 'Shylock' -improvisaties naar 'De koopman van Venetië'. Eerste Beckett-producties.
1979 Regie Enzensbergers 'Untergang der Titanic'. 'My mothers courage'.
1981 Grote Kunstprijs van Berlijn. Verdienstenkruis van de Bondsrepubliek. Grote prijs van de Mannheimer Filmweken. Boek 'Unterammerngau oder Die guten Deutschen.' Verhalenbundel 'Son of a bitch'.
1982 'De voyeur'. Gastregie 'Medea' bij het RoTheater in Rotterdam.
1983 In München Wachten op Godot met onder meer Thomas Holzmann, geënceneerd in een keuken aan een keukentafel; er is sprake van een probleem met Beckett, maar de uitvoering vindt gewoon doorgang.
'Jubiläum' bij het Schauspielhaus Bochum, later in Nederland bij Toneelgroep Centrum in een opmerkelijke regie van Peter Oosthoek, met voornamelijk zeer jonge acteurs.
1984 'Peepshow' bij het Schauspielhaus Bochum.
1985 'M'. Regie 'Mein Herbert' van Herbert Achternbusch.
1986 Regie 'Totenfloss' van Harald Mueller bij de Münchner Kammerspiele en 'Der Bajazzo' (I Pagliacci), opera van Leoncavallo, bij de Kammeroper Wien. Boek 'Mein Kämpfe'. Tabori verhuist naar Wenen, artistiek leider van het Schauspielhaus Porzellan-gasse: 'Der Kreis'.
1987 'Mein Kampf'.

HOLLAND FESTIVAL WIJN

Evenals de afgelopen twee jaren is in samenwerking met Sopexa en het Comité Interprofessionel des Vins du Côtes du Rhône te Avignon een speciale Holland Festival wijn geselecteerd.

De selectie is gemaakt door een deskundig proefpanel waarin onder meer Gerard Fagel van restaurant de Hoefslag, de general manager van American, Heinz Strobl, de directie van Sancerre en Robert Leenaers, auteur over wijnen, zitting hadden.

Voor de rode Côtes du Rhône is de keuze gevallen op 'Château Ruth' van G. Meffre in Gigondas. Importeur is Wijn Verlinden te Den Bosch.

De witte wijn is 'Petit Duc' van Père Anselme in Châteauneuf du Pape en wordt geïmporteerd door André Kerstens uit Tilburg.

Zoals gebruikelijk dragen de wijnen het etiket van het Holland Festival kunstenaarsaffiche. Dit affiche, tevens verkrijgbaar als zeefdruk in een gesigneerde oplage van 125 exemplaren, werd voor 1988 ontworpen door Toon Verhoef.

De wijnen zullen tijdens het Holland Festival worden geschonken in diverse restaurants en theatercafés en zijn verkrijgbaar bij een aantal gespecialiseerde slijters.

SPONSORS

KLM Royal Dutch Airlines
AmericanExpress
PTT TelecommunicatieAmsterdam
Kodak Nederland
Avenue
de Volkskrant
Dommelsche Bierbrouwerij bv
American Hotel
F. van Lanschot Bankiers nv
Fiat Auto Nederland
ICE, Italiaans Instituut voor de buitenlandse Handel;
Koninklijke Wessanen nv;

Reitsma & Wertheim,
overname adviseurs;
Drukkerijen Debussy Ellerman
Harms bv;
Mart. Spruyt bv., Amsterdam
Grafisch Centrum Amsterdam (GCA)
Van der Kroft, Advocaten te Amsterdam
AT&T Nederland bv
Nauta en Haagen bv
Wordperfect Europe bv
Epson Business and Information Centre bv
Golden Tulip Barbizon Palace

COLOFON

Bestuur:

F.A.Becht (voorzitter)
mr H.J. Jong (penningmeester)
dr L.J.C.M. Le Blanc
dr L. Ginjaar
mr. G. Korthals Altes
drs A.C.H. Kuijpers
J. Muis
mr E.L.L. de Wilde

Directeur:

Adriaan 's-Gravesande

Adjunct-directeur:

Geert Dales

Juridische zaken:

Marcel de Zwaan

Programmering:

Marc Jonkers (dans)
Arthur Sonnen (theater)
Adriaan 's-Gravesande
Elmer Schönberger (muziek)

Produktieleiding:

Elza Heijman

Producers:

Joseé Voormans
Karin IJzermans

Produktie-assistentie:

Sigi Giesler
Marty Meinardi
Marja Molenwijk
Just Smits
Gwenoële Trapman

Produktie en programmering Off Holland:

Paula van Eijk
Roeland Hazendonk
Renee Jonker
Rob Klaasman
Monica van Steen
Sieuwert Verster

Publiciteit

Irene de Groot
Carla Hazewindus
Neil van der Linden
Marijke Orthel
Marc Wielaert

Pers:

Babs van Overbeek
Anneke de Vries
Anne Wertheim

Sponsoring:

Jolanta Polomski

Secretariaat:

Tineke van Manen
Alma Netten
Jildou Straat
Isabelle Vermeij

Administratie:

Anny Brouwers
Anita van der Kroft

Huishouding:

Lies Bührmann-Indrisie

Grafisch Ontwerp:

Vincent van Baar
(Studio Dumbar)

Druk/Zetwerk:

BV Grafisch Centrum
Amsterdam (GCA)

Foto omslag:

Lex van Pieterse